

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ

Τὸ ζήτημα, ὡς γνωστόν, τῆς ἱστορικῆς ἐξετάσεως περὶ τῆς ὀρχῆς ἐκάστης παροιμίας ἢ γνώμης τοῦ λαοῦ εἶναι εἰς πλείστας περιπτώσεις ἐκ τῶν παρουσιαζόντων πολλὰς δυσκολίας μεταξὺ ἄλλων τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, διότι προϋποθέτει πλήρη γνῶσιν τοῦ ἱστορικοῦ βίου τοῦ λαοῦ εἰς τοὺς τομεῖς αὐτοῦ, τὸν ὕλικόν, πνευματικὸν καὶ κοινωνικόν, ὡς καὶ τῶν σχετικῶν ἐπιδράσεων ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας του μετ' ἄλλων λαῶν ¹.

Ἐξ εὐρυτέρας μελέτης ἡμῶν ἐπὶ συλλογῆς παροιμιῶν καὶ γνωμικῶν συζητοῦμεν ἔνταῦθα περὶ τῶν κάτωθι :

1.) *Μὲ τῆ φωνῆ κι ὁ Λάζαρος*

Ἡ φράσις αὕτη χρησιμοποιεῖται ὡς παροιμία ἐπὶ αἰφνιδίας παρουσίας προσώπου τινός, μὴ ἀναμενομένου, ἐνῶ γίνεται περὶ αὐτοῦ λόγος ἢ ἀπλῶς ἐμνημονεύθη τὸ ὄνομά του.

Ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου (ια', 43 - 44) ἀναφέρεται τὸ θαῦμα τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐγέρσεως ἐκ νεκρῶν τοῦ φίλου του Λαζάρου. Κατὰ τὴν σχετικὴν διήγησιν ἔνταῦθα ὁ Ἰησοῦς προσελθὼν εἰς τὸ μνήμα ἔνθα ἀπὸ τεσσάρων ἡμερῶν εἶχε ταφῆ ὁ Λάζαρος «*φωνῆ μεγάλη ἐκραύγασε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω· καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίοις περιεδέδετο. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· λύσατε αὐτὸν καὶ ἄφειε ὑπάγειν...*». Ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς αὐτῆς περικοπῆς ἡ φράσις «*φωνῆ μεγάλη ἐκραύγασε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω*» παρελήφθη εἰς τὸ δημῶδες ἄσμα τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου, τὰ κάλαντα τοῦ Λαζάρου, τὸ ὁποῖον ψάλλεται ὑπὸ τῶν παιδῶν κατὰ τὸ Σάββατον πρὸ τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων, ἑορτὴν τῆς ἐκ νεκρῶν ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου.

Τὰ παιδιὰ, παλαιότερον οἱ ἐνήλικες, περιέρχονται σήμερον κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας ταύτης τὰς οἰκίας φέροντα εἰκονικὰ ὁμοιώματα τοῦ Λαζάρου, ὡς νεκροῦ, ἢ σιαυρὸν ἐστολισμένον μὲ ἄνθη καὶ ἄλλα, ἄδουν δὲ ἄσματα ἱστοροῦντα συμφώνως πρὸς τὴν διήγησιν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐγερσιν ἐκ νεκρῶν τοῦ φίλου του Λαζάρου.

¹) Βλ. καὶ Γεωργ. Χατζιδάκι, Συμβολὴ εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας Ἐπιστ. Ἐπετ. Παν. Ἀθηνῶν 7 (1910 - 11) σ. 23 (= Γλωσσολογικαὶ ἐρευναι, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 180).

Μεταξὺ τῶν ᾠσμάτων τούτων ἄδεται πολλαχοῦ καὶ ἡ παραλλαγή:

*Σήμερον ἔρχεται ὁ Χριστός,
ὁ ἐπουράνιος Θεός,
εἰς τὴν πόλιν Βηθανία κλπ.*

Ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ ᾠσματος λέγεται ὅτι ἔλθων ὁ Ἰησοῦς μετὰ τῆς Μάρθας καὶ τῆς Μαρίας, τῶν ἀδελφῶν τοῦ Λαζάρου, πρὸ τοῦ τάφου του εἶπεν:

*Ἔβγε ἔξου, Λάζαρέ μου,
φίλε κι ἀγαπητέ μου²
ἢ δεῦρο ἔξω, Λάζαρέ μου,
φίλε καὶ ἀγαπητέ μου³.*

Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς τοῦ ᾠσματος λέγεται:

*Καὶ ὁ Χριστὸς ἐμίλησε:
Λάζαρ' ἔβγα σ' ἔξω.
Βγῆκε ὁ Λάζαρος σαβανωμένος...⁴
Τότε κι ὁ Χριστὸς ἀναφωνάζει:
Λάζαρε, Λάζαρε, γιὰ ἔβγα ἔξω
νὰ σὲ ἴδωμεν, νὰ σὲ γνωρίσω⁵.
Ὡς ἄνθρωπος (ὁ Ἰησοῦς) ὠμίλησε: Λάζαρε, δεῦρο ἔξω
κ' εὐθὺς ἐφάνη ὁ νεκρὸς ἀπὸ τὸ μνήμα ἔξω⁶.
Τὸν Λάζαρον ἐφώνησε:
Λάζαρε, δεῦρο ἔξω⁷.*

Καὶ ἐν Κρήτῃ, ὡς ἐνθυμιῶμαι ὁ ἴδιος,

*Φωνὴ μεγάλην ἔκραξε: Λάζαρε, δεῦρο ἔξω
κ' εὐθὺς ἀνέστη ὁ Λάζαρος καὶ τότε βγάνουν ἔξω.*

²) Λαογρ. Ἀρχεῖον Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, χφον ἀρ. 2114, σ. 41, στ. 29 - 30 (Συλλ. Ἀνδρομάχης Τροβᾶ. Σάμος 1954) κ. ἄ. Ἐφεξῆς πρὸς δήλωσιν ἐνταῦθα χειρογράφου τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου θὰ χρησιμοποιῆται ἡ συντομογραφία: ΛΑ.

³) Χαρ. Δ. Παρασκευοπούλου, Λαογραφικὰ Ἀψάλου. Ἀρχ. Θρακ. Θεσαυροῦ 1 (1934 - 35) σ. 52, στ. 29 - 30. Χρ. Σούλη, Τὰ τραγούδια τοῦ Λαζάρου, Ἡπειρ. Χρονικά 2 (1927) σ. 190 ἀρ. 1, στ. 15 - 16. ΛΑ ἀρ. 2120, σ. 9 - 10, στ. 34 - 35 (Ρούμελη. Συλλ. Παρασκευῆς Γκαβέρα).

⁴) ΛΑ ἀρ. 2121, σ. 62, στ. 15 - 17 (Ἄϊ Βασίλης Λακωνίας. Συλλ. Χαρι- κλείας Τσιριβάκου, 1954).

⁵) ΛΑ ἀρ. 2027, σ. 75 - 76, στ. 14 (ἐκ Δερβιζιάνων Ἰωαννίνων. Συλλ. Γεωργ. Εὐσταθίου, 1954).

⁶) Παν. Σεφερλή, Ὁ μέγας Λάζαρος (Μάνη). Λαογρ. 5 (1915 - 16) σ. 381, στ. 23 - 24.

⁷) ΛΑ ἀρ. 2113, σ. 22, ἀρ. 1Α (Ἅγιος Μάμας Λεμεσοῦ Κύπρου. Συλλ. Γ. Χατζηκωστιῆ, 1953 - 54).

Εἰς πολλοὺς τόπους, ἐνῶ ἄδεται τὸ ᾄσμα τοῦ Λαζάρου, γίνονται συγχρόνως καὶ παραστάσεις τῆς ἐγέρσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Οὕτω εἷς ἐκ τοῦ ὁμίλου τῶν παιδῶν παριστάνει τὸ νεκρὸν Λάζαρον καὶ ἐγείρεται ἅμα τῇ ἐκφωνήσει τῆς φράσεως εἰς τὸ ᾄσμα «*Λάζαρε, δεῦρο ἔξω*», ἢ ἀπαντιᾷ εἰς τὴν ἐν τῷ ᾄσματι ἐρώτησιν περὶ τοῦ τί εἶδεν εἰς τὸν Ἄδην ὅπου εἶχε μεταβῆ κατὰ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου του.

Ἐκ τῶν παραστάσεων τούτων ἀναφέρομεν ὅτι εἰς τὴν Κύπρον παλαιότερον «τὸν Λάζαρον παρίστανεν ἓνα παιδί, πὺρ τὸ ἐντυναν ὄλο σέσιμιλλούδκια (κίτρινα ἄνθη), ὥστε δὲν φαινόταν οὔτε αὐτὸ τὸ πρόσωπόν του. Τὸν Λάζαρον τὸν περιέφερον ὁμᾶς νέων ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καί, ὅταν ἄρχιζαν νὰ τραγουδοῦν, αὐτὸς «κατεκλίνετο ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπεκρίνετο τὸν νεκρὸν, ἠγείρετο δέ, ὅτε ἔξεφωνεῖτο τὸ: *Λάζαρε, δεῦρο ἔξω*»⁸.

Εἰς τὴν Ρόδον (Θόλος) εἷς ἐκ τοῦ ὁμίλου τῶν παιδῶν, ὁ ὁποῖος θὰ περιέλθῃ τὰς οἰκίας ἵνα ψάλῃ τὸν Λάζαρον, θὰ στολισθῇ ὡς Λάζαρος. Εἰς τὸ σπίτι μπαίνει πρῶτα ὁ Λάζαρος, ὁ ὁποῖος γονυπετεῖ ἀμίλητος. Τὰ παιδιὰ τότε ψάλλουν:

*Σήμερον ἔρχεται ὁ Χριστὸς
ὁ ἐπουράνιος Θεὸς
ἐν πόλει Βηθανία κλπ.*

Εἰς τοὺς στίχους:

*Δεῦρο ἔξω, Λάζαρέ μου,
φίλε καὶ ἀγαπητέ μου*

ἐγείρεται ὁ γονυπετῆς Λάζαρος, ὅστις ἀκολούθως μετὰ τοὺς στίχους:

*Λάζαρε, πές μας τί εἶδες
εἰς τὸν Ἄδη ὅπου ἦγες*

ἀπαντιᾷ:

*Εἶδα φόβους, εἶδα πόνους,
εἶδα βάσανα καὶ τρόμους κλπ.⁹*

Τοιαῦται παραστάσεις ἀναφέρονται ἔτι καὶ ἐξ ἄλλων περιοχῶν τῆς Ρόδου (Ἀσκληπειοῦ)¹⁰, ἐκ Τήλου τῆς Δωδεκανήσου¹¹, Τήνου¹², Κύ-

⁸) Βλ. Γεωργ. Ἄ. Μέγα, Ζητήματα ἑλληνικῆς λαογραφίας, Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. Ε' (1945 - 49) σ. 26. (Ἀνάτυπον, τευχ. Γ', σ. 90). Πρὸβλ. Τοῦ αὐτοῦ, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1956, σ. 142.

⁹) ΛΑ, ἀρ. 2117, σ. 22 (Συλλογὴ Παναγ. Χαμουζᾶ [1954]).

¹⁰) ΛΑ, ἀρ. 2117, σ. 10 - 11 (Συλλ. Γρηγ. Γ. Καρποθίου, 1954).

¹¹) ΛΑ, ἀρ. 2193, σ. 340 (Συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1956).

¹²) ΛΑ, ἀρ. 2114, σ. 7.

μης Εὐβοίας¹³ κ.λπ. Τὸ ἀγερομικὸν τοῦτο ἔθιμον τῶν παιδιῶν σήμερον συντηρεῖ ἀναμφιβόλως λαϊκὰς παραστάσεις τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου, αἱ ὁποῖαι πιθανώτατα θὰ ἐτελοῦντο ἀρχικῶς ὑπὸ τῶν ἐνηλίκων, ἔπρεπε δὲ κατ' αὐτὰς συγχρόνως μὲ τὴν ἐκφώνησιν τῆς προσταγῆς τοῦ Ἰησοῦ «*Λάζαρε, δεῦρο ἔξω*», ὁ παριστῶν τὸν νεκρὸν Λάζαρον νὰ ἐγεροθῆ, νὰ ἀναστηθῆ, ἢ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ ὑποτιθεμένου τάφου. Οὕτω ἀδομένου τοῦ στίχου τοῦ ἄσματος «*Φωνὴν μεγάλην ἔκραξε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω*» ἢ ὡς ἀνωτέρω, «*τότε κι ὁ Χριστὸς ἀναφωνάζει*», «*καὶ ὁ Χριστὸς ἐμίλησε*», «*τὸν Λάζαρον ἐφώνησε*» ἢ ἀπλῶς τοῦ παραγγέλματος «*Λάζαρε, δεῦρο ἔξω, ἢ —ἔβγα ἔξω*», ἅμα τῷ ἀκούσματι τῆς ἐν τούτῳ λέξεως «*φωνή*» ἢ «*ἐμίλησε*», «*ἐφώνησε*», «*ἀναφωνάζει*» κ.ἄ. καὶ τοῦ προσταγματος τοῦ Ἰησοῦ «*Λάζαρε, δεῦρο ἔξω*», ὁ μετημφιεσμένος ὡς νεκρὸς Λάζαρος ἔπρεπε πάραυτα νὰ ἀναστηθῆ, ἥτοι «*μὲ τὴν φωνὴν—ἢ κατὰ τὴν φωνὴν—ἢ σὰν τὴν φωνὴν κι ὁ Λάζαρος*».

Ἡ φράσις αὕτη οὕτω σχηματισθεῖσα εἰς τὴν λατρευτικὴν αὐτὴν παράστασιν πιστεύω ὅτι ἐπεξετάθη κατόπιν χρησιμοποιοῦμένη παροιμιωδῶς ἐπὶ ἀναλόγων περιπτώσεων ἐν τῷ βίῳ, ἥτοι ἐπὶ ἀπροσδοκῆτου ἐμφανίσεως προσώπου τινὸς ἅμα τῇ ἐκφωνήσει τοῦ ὀνόματός του ἢ μόλις ἐγένετο λόγος περὶ αὐτοῦ.

Ἡ παροιμία αὕτη εἶναι διαδεδομένη ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς. Ὁ ὀλλανδὸς πρεσβευτὴς ἐν Κωνσταντινουπόλει Βάρνερ τὴν περιέλαβεν εἰς τὴν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰ. καταρτισθεῖσαν ἐκεῖ συλλογὴν τοῦ ὑπὸ τὴν διατύπωσιν «*Σὰν τὴ φωνὴ κι ὁ Λάζαρος*»¹⁴. Μετ' αὐτὸν ὁ ἱερομόναχος Παρθένιος Καϊζούλης (τέλη 17 αἰ.) κατέγραψεν ἐξ Ἡπείρου τὰς παραλλαγὰς αὐτῆς «*Κατὰ τὴ φωνὴ κι ὁ Λάζαρος*»¹⁵ καὶ «*ἐν τῇ φωνῇ κι ὁ Λάζαρος*»¹⁶.

Σήμερον ἡ παροιμία αὕτη εἶναι κοινὴ μὲ παραλλαγὰς αὐτῆς: «*Μὲ τὴ φωνὴ κι ὁ Λάζαρος*»¹⁷, «*Κατὰ φωνὴ κι ὁ Λάζαρος*»¹⁸ καὶ «*Ὅντὸ*

¹³) Κ α λ ἦ ς Κ α λ ὕ β η, Λαογραφικὰ Κύμης Εὐβοίας. Ἀθήναι 1938, σ. 115 - 16.

¹⁴) Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμῖαι, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1900, σ. 121.

¹⁵) ΛΑ, ἀρ. 918, σ. 19, ἀρ. 323 (ἐκ τοῦ χφου τῆς Ἑλλην. Κοινότητος Τεργέστης).

¹⁶) Νικ. Γ. Πολίτου, Παροιμῖαι, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1899, σ. 84, ἀρ. 847.

¹⁷) Ἰ. Βενιζέλου, Παροιμῖαι δημῶδεις, ἔκδ. Β', ἐν Ἐρμούπολει 1867, σ. 157, ἀρ. 122. ΛΑ, ἀρ. 1357Β. σ. 74 (Συλλ. Ἐ. Ἰωαννίδου ἐξ Ἀμοργοῦ, 1876. ΛΑ, ἀρ. 965, σ. 201 (Συλλ. Μ. Ἀποστολίδου ἐκ Φιλιππουπόλεως, 1922). ΛΑ, ἀρ. 1101, σ. 60 (Συλλ. Ἰ. Μπακάλη ἐκ Καστορίας, 1937).

¹⁸) ΛΑ, ἀρ. 1092. Λεξιλόγιον ὑπὸ Ἰ. Κακριδῆ ἐκ Πάρου, 1924. Συμπλ. σ. 19. Ὁ ἐν Κων)πόλει Φιλολ. Σύλλ. 9 (1874 - 75) σ. 349 ἀρ. 3 (Αἴνου).

τῆ φωνῆ κι ὁ Λάζαρος»¹⁹ κλπ.

Τροποποιηθεῖσα ἀργότερον διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως εἰς αὐτὴν τῆς λέξεως Λάζαρος μὲ τὴν λ. γάϊδαρος²⁰, ὑπάρχει αὕτη σήμερον ἐν χρήσει ὑπὸ τὰς διατυπώσεις: «Στὴ φωνῆ κι ὁ γάϊδαρος», «Κατὰ τὴ φωνῆ—, μὲ τὴ φωνῆ—, πὰ ἴστὴ φωνῆ κι ὁ γάϊδαρος» κ.λπ.—παλαιότερα παραλλαγή παρὰ Βάρνερ (17 αἰ.)²¹—, λεγομένη μὲ τὴν ἔννοιαν ἀποστροφῆς καὶ περιφρονήσεως ἐπὶ αἰφνιδίου ἐμφανίσεως, παρουσίας, ἀνεπιθυμητῶν προσώπων ἅμα τῆ μνημονεύσει τοῦ ὀνόματός των, ἢ γίνῃ εὐρύτερον λόγος περὶ αὐτῶν.

2.) Κουκκιά ἔφαες, κουκκιά μαρτυρεῖς.

Ἡ παροιμία αὕτη φέρεται περισσότερο ἐν χρήσει εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν²², ἤτοι εἰς Κρήτην²³, Κάρπαθον²⁴, Ρόδον²⁵, Κύπρον²⁶, Λειβήσιον Μ. Ἀσίας²⁷, Ἄνδρον²⁸, Χίον²⁹, Κατιρλί Βιθυνίας³⁰ κλπ. ἀλλὰ καὶ εἰς Ἀχαΐαν³¹ καὶ Εὐβοίαν (Ἀγ. Ἄνναν)³², μαρτυρεῖται δὲ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Καισ. Δαπόντε εἰς τὸν μῦθον «ὁ γάτος καὶ τὸ λιοντάρι»:

*Κουκκιά, τοῦ εἶπεν ὁ γάτος, σὺ ἔφαγες καὶ κουκκία
σὺ μαρτυρεῖς, ἀδελφέ μου, ὡς λέγει ἡ παροιμία*³³.

¹⁹) ΛΑ, ἀρ. 1380 Β, σ. 91 (Συλλ. Μαρ. Λιουδάκι ἐξ Ἀγ. Γεωργίου Λασιθίου, 1939).

²⁰) Γ. Ν. Χατζιδάκι, Συμβολή εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας, Ἐπιστ. Ἐπετ. Παν. Ἀθηνῶν Θ' (1913) σ. 28 - 29. (= Γλωσσολογικαὶ Ἔρευναι, Ἀθῆναι 1934, σ. 323).

²¹) Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίας, τ. Β', ἐν Ἀθήναις 1900, σ. 121, λ. φωνή.

²²) Ἡ εἰκὼν αὕτη σχηματίζεται ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε συγκεντρωμένων παραλλαγῶν τῆς παροιμίας ταύτης εἰς τὸ ἀρχεῖον παροιμιῶν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

²³) Εἰρήνης Παπαδάκη, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1938, σ. 207. ΛΑ ἀρ. 447, σ. 102 (Συλλ. Ἰ. Κονδυλάκη, 1918).

²⁴) Ἰω. Μανωλάκη, Παροιμίας κλπ. τῆς Καρπάθου, Ζωγρ. Ἀγῶν Α' (1891) σ. 355, ἀρ. 248.

²⁵) ΛΑ ἀρ. 751, σ. 235 (Συλλ. Θ. Κωνσταντινίδου, 1920).

²⁶) Ν. Γ. Κυριαζῆ, Κυπριακαὶ παροιμίας, ἐν Λάρνακι 1940, σ. 239, λ. κουκκιά, ἀρ. 7.

²⁷) ΛΑ ἀρ. 875, σ. 64 (Συλλ. Μουσαίου, 1889).

²⁸) ΛΑ ἀρ. 771Β, σ. 336 (Συλλ. Ἰω. Βογιατζίδου, 1918).

²⁹) Κωνστ. Ν. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα, ἐν Ἀθήναις 1890, σ. 256, ἀρ. 328.

³⁰) ΛΑ ἀρ. 238Α, σ. 8, ἀρ. 35 (Συλλ. Π. Μακρῆ, 1889).

³¹) ΛΑ ἀρ. 3, σ. 611 (Συλλ. Χρ. Π. Κορούλλου, 1910 - 1918).

³²) ΛΑ ἀρ. 22, σ. 46 (Συλλ. Δημ. Ἰωάννου, 1914).

³³) Βλ. Em. Légrand, Bibliothèque Grécque vulgaire, τόμ. III,

Χρησιμοποιούμενη αὕτη εἰς γ' πρόσωπον λέγεται: *Κουκκιά ἔφαγε καὶ κουκκιά μαρτυρᾷ ἢ — μαρτυράει καὶ μαρτυρεῖ* εἰς Τροίγλειαν Βιθυνίας (πρόσφυγες)³⁴, Θράκην³⁵, Γορτυνίαν³⁶, ἔτι δὲ καὶ μὲ ἀντικατάστασιν τῆς λ. μαρτυρῶ διὰ τῆς λ. μολογῶ: *Κουκκιά ἔφαγες καὶ κουκκιά μολογᾷς ἢ — μολογᾷ* εἰς Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν³⁷, Κρήτην³⁸, Κύπρον³⁹ κ. ἄ.

Ἡ παροιμία αὕτη λέγεται γλευαστικῶς, οἶονεὶ δὲ περιφρονητικῶς, ἐπὶ τῶν ἀνικάνων τῶν μὴ δυναμένων νὰ διανοηθοῦν καὶ ὁμιλήσουν πέρα τῶν ὅσων ἔμαθον καὶ γνωρίζουν, ἐπ' αὐτῶν καὶ μόνον συζητούντων.

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς παροιμίας ταύτης νομίζω ὅτι αὕτη προῆλθεν ἐκ τῆς ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀκόμη εὐρείας χρησιμοποίησεως τῶν κυάμων ὡς τροφῆς ἰδίᾳ τῶν πενεστέρων λαϊκῶν τάξεων καὶ δὴ τῆς ἀγροτικῆς⁴⁰.

Τὰ κουκκιά ὡς ἔδεσμα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ἤδη χρόνους, προσφερόμενα εὐρέως ὡς βρεκτοκούκκια, βρεκτὰ κουκκιά⁴¹, ἢ ἄλεσμένα ὑπὸ μορφήν φάβας, ἐθεωροῦντο τροφή ἐντελῶς κατωτέρας ποιότητος ἀρμόζουσα μᾶλλον εἰς ἀγρότας⁴⁰. Τῆς ἀποστροφῆς δὲ γενικῶς τοῦ λαοῦ πρὸς αὐτά, ἣτις παρατηρεῖται ἔτι καὶ σήμερον, χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ ἐκ παλαιότερων ἤδη χρόνων παροιμιώδεις φράσεις:

*Ἐφῆς κουκκιά ἔδειπνήσαμεν καὶ ἀπόψε κουκκοζοῦμι
πρὸς τὰ σημάδια πὸν θωρῶ πάλι κουκκιά δειπνοῦμε*⁴² (17 αἰ.)

1881. σ. 277, στ. 19 - 20.

³⁴) ΛΑ ἀρ. 1140, σ. 123 (Συλλ. Μαρίας Λιουδάκι, 1933).

³⁵) † Κ. Χουρμουζιάδου, Παροιμιαὶ καὶ παροιμιώδεις φράσεις Πετροχωρίου (Τσακηλίου) Μετρῶν. Θρακ. 16 (1941) σ. 239 λ. μαρτυρῶ.

³⁶) ΛΑ ἀρ. 125, σ. 294, ἀρ. 7 (Συλλ. Χ. Σακελλαριάδου, 1917).

³⁷) ΛΑ ἀρ. 27, σ. 180 ἀρ. 427, σ. 42, ἀρ. 18. ἀρ. 1569Γ, σ. 15, ἀρ. 142 (Συλλ. Χ. Ρεμπέλη ἐκ Κονίτισης 1929) καὶ τοῦ ἰδίου, Κονιτσιώτικα, ἐπιμελεία Ν. Χ. Ρεμπέλη (Ἀθήναι) 1953, σ. 189, ἀρ. 148.

³⁸) Ἀρ. Κριάρη, Πλήρης συλλογὴ Κρητικῶν δημοδῶν ἁσμάτων κλπ. ἔκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 401. Εὐαγγελίας Κ. Φραγκάκη, Συμβολὴ εἰς τὰ λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1949, σ. 140.

³⁹) Ν. Γ. Κυριαζῆ, Ἐνθ' ἀν., σ. 239, λ. κουκκιά, ἀρ. 6.

⁴⁰) Βλ. Φαίδ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 98. Τοῦ πράγματος δηλωτικαὶ εἶναι καὶ ἡ σύγχρονος τότε παροιμιώδης φράσις ἐπὶ τῶν ραθύμων λεγομένη: «ὀκνέ, κυάμους κατάβρεξον εἰ φάγοις ὤμους οὐδέποτε ἐπιλάθοιο». Βλ. προχ. Μιχ. Ἀποστόλη, Συναγωγὴ παροιμιῶν (Corp. paroem. gr. II, σ. 556) καὶ Παρθενίου Κατζίου ὕλη, Παροιμιῶν συναγωγὴ. (Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμιαὶ, τόμ. Α', 1899, σ. 101, ἀρ. 1702).

⁴¹) Φ. Κουκουλέ, Ἐνθ' ἀν., σ. 97 - 98.

⁴²) Συλλογὴ Βάρνερ (Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμιαὶ, τόμ. Β, 1900, σ. 75).

—ὄψε κυάμους, νῦν δὲ ζωμὸν κυάμων⁴⁸

ἢ καὶ ψὲς κουκκιά δειπνήσαμε κι ἀπόψε κουκκοζοῦμι⁴⁴.

—Καὶ χθὲς κουκκιά καὶ σήμερον ζωμὸν κουκκίων⁴⁵.

—Ἄπ' τὰ σημάδια ὁπὸν θωρῶ κουκκιά δειπνῶ τὸ βράδυ⁴⁶.

Καὶ σήμερον ἡ παροιμ. φράσις αὕτη λέγεται πολλαχοῦ, ὡς ἐν Κύπρῳ⁴⁷, Ρόδῳ⁴⁸ καὶ Λέσβῳ⁴⁹.

Ἐκ τῆς ἀποστροφῆς αὐτῆς τοῦ λαοῦ γενικῶς πρὸς τὰ κουκκιά ὡς ἔδεσμα καὶ τῆς ἐκ τοῦ αἰσθήματος τούτου περιφρονημένης θέσεως αὐτῶν ἐν τῷ ἔδεσματολογίῳ του, περὶ τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ δημώδης ὡσαύτως παροιμία: «ἄρατα, θέματα· κουκκιά μαγειρεμένα⁵⁰ μὲ τὴν ἔννοιαν ἐπὶ λόγων τινὸς ἀσυναρτήτων καὶ ἀσκόπων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς διατροφῆς δι' αὐτῶν, ὡς ἐλέχθη, τῶν οἰκονομικῶς κατωτέρων τάξεων, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μορφώσεως ὑστερούντων, διεμορφώθη ἐκ τοῦ χρησιμοποιουῦντος ὡς καθημερινὴν τροφήν τὰ κουκκιά πτωχοῦ, περιορισμένης δ' ἅμα πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἡ παροιμία αὕτη ἐπὶ τοῦ, ὡς ἐλέχθη, μηδὲν ἄξιον λόγου πέραν τῶν ὄσων γνωρίζει δυναμένου νὰ σκεφθῆ καὶ εἶπη.

3.) Κουβαλάει νερὸ μὲ τὸ κόσκινο.

Ἡ παροιμία αὕτη λέγεται πρὸς εἰρωνείαν ἐπὶ τῶν ματαιοπονοῦν-

Ἡ παροιμιώδης φράσις αὕτη ἀπαντᾷ σήμερον σχεδὸν αὐτολεξεὶ εἰς τὴν Κύπρον· Βλ. Ν. Γ. Κυριαζῆ, "Ἐνθ' ἄν, σ. 239, λ. κουκκιά, ἀρ. 2.

⁴⁸⁾ Παρθενίου Κατζίουλη, Παροιμιῶν συναγωγή. (Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίαι, τόμ. Α', 1899, σ. 130, ἀρ. [97], 10).

⁴⁴⁾ Τοῦ αὐτοῦ, Παροιμίαι. ΛΑ ἀρ. 918, σ. 34, ἀρ. 648 (κατὰ τὸ χφον Τεργέστης).

⁴⁵⁾ Εὐλογίου Κουρούλα, Ἀνέκδοτος συλλογὴ παροιμιῶν ἐξ Ἀγιορείτικοῦ κώδικος [18 αἰ.]. Λαογρ. 5 (1915 - 16) σ. 556, ἀρ. 22.

⁴⁶⁾ ΛΑ ἀρ. 1423, φύλλ. 5α, ἀρ. 128 (χφον Ἄ. Κολλυβᾶ).

⁴⁷⁾ Ἐψὲς κουτσιὰ δειπνήσαμεν, ἰς' ἀπόψε κουτσοζοῦμιν
ἰζαὶ σιὰ σημάδκια πὸν θωρῶ πάλε κουτσιὰ δειπνοῦμεν.

Ν. Γ. Κυριαζῆ, Κυπριακαὶ παροιμίαι, ἐν Λάρνακι 1940, σ. 239, λ. κουκκιά, ἀρ. 2.

⁴⁸⁾ Κουκκιά πουρνό, κουκκιά βραδύ, κουκκιά τὸ μεσημέρι
νὰ κουτσαθῆ πὸν τὰ ὄσπερνε καὶ πὸν τὰ μα(γ)ειρεύγει.

Γερ. Δρακίδου, Ροδιακά, 1937, σ. 191.

⁴⁹⁾ ΛΑ ἀρ. 1146 Α σ. 354 (Συλλ. Δημ. Λουκάτου, 1940) καὶ ΛΑ ἀρ. 1672 σ. 26 - 27 (Συλλ. Φωτ. Δήμου, 1935).

⁵⁰⁾ Π. Παπαχριστοδούλου, Παροιμίες Συράντα Ἐκκλησιῶν. Θρακ. 1 (1928) σ. 148, ἀρ. 33. ΛΑ ἀρ. 130, σ. 115, ἀρ. 185 (Συλλ. ἐκ Λειβησίου ὑπὸ Μουσαίου, 1889;). ΛΑ ἀρ. 424, ἀρ. 17 (Συλλ. Κυριακοῦ ἐκ Θήρας, 1870) κ. ἄ. Ἡ ἀρχικὴ μορφή αὐτῆς θὰ ἦτο «ἄρρητα, ἀθέμιτα, κουκκιά μαγειρεμένα» ὡς ἐν Φιλιππουπόλει (ΛΑ ἀρ. 965, σ. 5, Συλλ. Μ. Ἀποστολίδου, 1922) κλπ.

των εἷς τι, εἶναι δὲ εὐρέως διαδεδομένη ὑπὸ διαφόρους παραλλαγάς, οἷαι: *Μὲ τὸ κόσκινο νερὸ* (ἐκ συλλογῆς περὶ τὰ τέλη τοῦ 17 αἰ.)⁵¹, *κουβαλάει νερὸ μὲ τὸ κόσκινο*⁵², *κουβαλεῖ μὲ τοῦ κόσκ'νου νιρό*⁵³, *μὲ τὸ κόσκινον κουβαλεῖ νερόν*⁵⁴, *μὲ τὸ κόσκινο τραβᾶ τὸ νερὸ*⁵⁵ κ. ἄ.

Πλὴν τῆς κυρίας αὐτῆς χρήσεως ἐπὶ τῶν ματαίως ἐπιχειρούντων τι, ἡ παροιμία λέγεται ἔτι εἷς τινὰς τόπους πρὸς ἀγάμους ἐπὶ τὸ ἄστεϊον, ὅτι εἷς τὸν γάμον των ὁ λέγων θὰ μεταφέρει τὸ νερὸ μὲ τὸ κόσκινον· οὕτω δὲ εἷς Θράκην (πρόσφυγες)⁵⁶, Τρίκαλα κ. ἄ.

Μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ὡς σήμερον, δηλαδὴ τοῦ ἀδυνάτου καὶ ἐπομένως τῆς ἐπὶ ματαίῳ προσπαθείας εἷς τι, ἡ παροιμία ἦτο ἐν χρήσει καὶ κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα, παραδιδόμενη ὑπὸ τὰς διατυπώσεις: *κοσκίνῳ ὕδωρ φέρεις*⁵⁷ ἢ — *φέρει*⁵⁸ καὶ *κοσκίνῳ ὕδωρ ἀντλεῖς*⁵⁹ ἢ *κοσκίνῳ ἀντλεῖς*⁶⁰. Μὲ τροποποίησιν εἶτα τῆς παροιμίας διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως εἷς αὐτὴν τῆς λ. κόσκινον μὲ τὴν λ. δίκτυ θὰ ἐλέχθη ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔννοιᾳς ὑπὸ τῶν θαλασσινῶν πιθανῶς: *παρὰ δικτύοις ὕδωρ κομίζεις*⁶¹.

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ὅμως παροιμία ἦτο γνωστὴ καὶ εἷς τοὺς Ρωμαίους, ὡς περὶ αὐτῆς μαρτυρεῖ ὁ Τ. Μ. Plautus (Pseudulus, 102): *Non pluris refert, quam si imbrem in cribrum ingeras*, ἀλλὰ καὶ

⁵¹) Παρθενίου Κατξιοῦλη, Παροιμίαι κοινὰ κατὰ Ἰωαννίτας κλπ. (ΛΑ ἀρ. 918, σ. 6, ἀρ. 81, χφον Ἑλλ. κοιν. Τεργέστης).

⁵²) ΛΑ ἀρ. 520, σ. 176 (Συλλ. Τ. Κανδηλώρου ἐκ Δημητσάνης). Παλαιότερον ἀναφέρει τὴν παροιμίαν ὁ Ἰωάνν. Μάνθος, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων (Συμφορὰ καὶ αἰχμαλωσία τοῦ Μωρέως, ἐν Βενετία 1820, σ. 78, Στιχολ. Ζ'. περὶ γυναικός):

*Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ κόσκινο νερὸ νὰ κουβαλήσῃ
μὰ γυναικὸς δὲν δύναται συμβούλιον νὰ δουρήσῃ.*

⁵³) ΛΑ ἀρ. 1570, σ. 415 (Συλλ. Μ. Οἰκονόμου ἐκ Νεγιάδων, 1939).

⁵⁴) ΛΑ ἀρ. 1357B, σ. 119 (Συλλ. Ε. Ἰωαννίδου ἐξ Ἀμοργοῦ, 1876).

⁵⁵) Ἰ. Βενιζέλου, Ἐνθ' ἄν., σ. 157, ἀρ. 117.

⁵⁶) ΛΑ ἀρ. 156, σ. 99 (Ἀλμσαλί Μαλγάρων Ἀνατ. Θράκης Συλλ. Ν. Κωνσταντινίδου, 1890).

⁵⁷) Πλουτάρχου, ἐκλογή περὶ τῶν ἀδυνάτων. (Corpus Pargem. Graec. I, 1839, σ. 348, ἀρ. 50. ἔκδ. E. L. a Leutsch καὶ F. G. Schneidewin).

⁵⁸) Μιχ. Ἀποστόλη, Συναγωγή παροιμιῶν. (Corpus Pargem. Graec. II, 1851, σ. 481, ἀρ. 91, ἔκδ. Ern. Lud. a Leutsch).

⁵⁹) Πλουτάρχου, Ἐνθ' ἄν., σ. 344, ἀρ. 8.

⁶⁰) Μακαρίου Ἱερομονάχου τοῦ Χρυσοκεφάλου, Ροδωνιά, Παροιμίαι κατὰ στοιχεῖον. (Corp. Pargem. Graec. II, 1851, σ. 180, ἀρ. 20).

⁶¹) Πλουτάρχου, Ἐνθ' ἄν., σ. 346 ἀρ. 31. Καὶ σήμερον ὁμοίως διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως εἷς τὴν παροιμίαν τῆς λ. κόσκινον μὲ τὴν λ. καλάθι λέγεται ἐν Κύπρῳ: *Κουβαλεῖ νερὸν μὲ τὸ καλάθιν*. (Βλ. Ν. Β. Κυριαζῆ, Ἐνθ' ἄν., σ. 284, ἀρ. 9).

ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς (Ρωμ. Ἀρχαιολ. II, 69) ἀναφέρων περὶ τῆς διὰ θεοκρισίας ἀποκαταστάσεως τῆς διαβληθείσης ἐστιάδος παρθένου Τυκκίας. Αὕτη, ἵνα ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητά της, προσευχηθεῖσα, ἐπορεύθη πρὸς τὸν Τίβεριν «τοῦ κατὰ τὴν πόλιν ὄχλου συμπομπέμποντος, γενομένην δὲ τοῦ ποταμοῦ πλησίον τὸ παροιμιαζόμενον ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἀδυνάτων τόλμημα ὑπομεῖναι, ἀρυσσαμένην ἐκ τοῦ ποταμοῦ [καινῶ] κοσκίνῳ καὶ μέχρι τῆς ἀγορᾶς ἐνέγκασαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἱεροφαντῶν ἐξεραῖσαι τὸ ὕδωρ»⁶².

Τὸ θέμα τοῦτο, δηλαδὴ τῆς διὰ κοσκίνου μεταφορᾶς ὕδατος, ἀπαντᾷ ὁμοίως καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀναφερομένην μυστικὴν διδασκαλίαν τῶν Ὀρφικῶν⁶³ περὶ τῆς μετὰ θάνατον ἀνταμοιβῆς ἐν τῷ Ἄδῃ τῶν δικαίων δι' αἰωνίας εὐδαιμονίας ἐν συνεχεῖ συμποσίῳ καὶ μέθῃ, τῆς τιμωρίας δὲ τῶν ἀνοσίων καὶ ἀδίκων διὰ κατορύξεως ἐν πηλῶ καὶ ἐξαναγκασμῶν αὐτῶν εἰς ἄνευ διακοπῆς μεταφορὰν ὕδατος διὰ κοσκίνου «κοσκίνῳ ὕδωρ φέρειν»⁶⁴. Ὁ μῦθος οὗτος ὑπεστηρίχθη ὅτι διεσκευάσθη ἐκ παλαιότερου ἐπιχωριάζοντος εἰς τὴν Ἀττικὴν περὶ τῶν ἀμνητῶν εἰς τὰ ἔλευσίνια μυστήρια ὡς μεταφερόντων ἐν τῷ Ἄδῃ ὕδωρ μὲ τεθραυσμένα ἀγγεῖα εἰς πίθον τετρημένον· πρὸς δὲ ὅτι ἡ τελευταία αὕτη διήγησις ἐπεξετάθη παραλλήλως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ περὶ Δαναίδων μύθου καθ' ὃν διὰ τὸν παρ' αὐτῶν φόνον τῶν συζύγων των κατὰ τὸν γάμον ἐπεβλήθη εἰς αὐτὰς τιμωρία ἐν τῷ Ἄδῃ νὰ μεταφέρουν ἀδιακόπως ὕδωρ πρὸς πλήρωσιν διατρώτου πίθου⁶⁵.

Ὁ E. Rohde (Psyche I, 326 ἐξ.) φαίνεται δεχόμενος τὴν ὑπαρξιν τῆς δημώδους παροιμίας «κοσκίνῳ ὕδωρ φέρειν», ἐπὶ ἀδυνάτου λεγομένης, ἣτις διεμορφώθη ὑπὸ τῶν Ὀρφικῶν μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν περὶ τῆς τιμωρίας αὐτῆς ἐν τῷ Ἄδῃ τῶν ἀνοσίων καὶ ἀδίκων εἰς τὸν βίον των.

Ἡ μεταφορὰ αὕτη ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου εἰς τὸν μετὰ θάνατον τῆς ψυχῆς εἶναι δυνατὴ, ἐν τούτοις, δεδομένου ὅτι τὸ κόσκινον ἀπετέλει οὐ μόνον εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ρωμαίους ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους μεταγενεστέρους λαοὺς σχεῦος συνδεδεμένον μὲ θεοκρισίας, μαν-

⁶²) Τοῦ ἐπεισοδίου τούτου μνημονεύει καὶ ὁ Πλίνιος, Nat. hist 28, 12.

⁶³) Βλ. Alb. Dieterich, Nekyia. Beiträge zur Erklärung der neuentdeckten Petrusapokalypse. Leipzig 1893, σ. 75. E r w. R o h d e, Psyche I, σ. 326 - 27.

⁶⁴) «τοὺς δὲ ἀνοσίους αὐ καὶ ἀδίκοις εἰς πηλόν τινα κατορύτουσιν ἐν Ἄιδου καὶ κοσκίνῳ ὕδωρ ἀναγκάζουσι φέρειν». Πλάτ. Πολιτ. Β', 363d. Περὶ τῆς τιμωρίας ταύτης εἰς τοὺς ἀμνητοὺς ἀναφέρει ὁ Πλάτων εἰς τὸν Γοργίαν, 493B.

⁶⁵) Βλ. πλείονα παρὰ E. R o h d e, Psyche I, 326 κ. ἐξ.

τείας και άλλας θρησκευτικὰς και δεισιδαίμονας δοξασίας⁶⁶, νομίζω ότι θα ἦτο επίσης δυνατόν τὸ θέμα τῆς ἐν τῷ Ἄδῃ τιμωρίας ταύτης νὰ ἐλεκταθῆ παροιμιωδῶς εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν τοῦ ἀδυνάτου και τοῦ ματαιοπονοῦντος, ὡς συνέβη ἐπὶ παραδείγματι μὲ τὴν τιμωρίαν τοῦ Ταντάλου ἐν τῷ Ἄδῃ. νὰ εὐρίσκειται οὗτος συνεχῶς βυθισμένος ἐντὸς τοῦ ὕδατος μέχρι τοῦ πώγωνος χωρὶς νὰ δύναται νὰ πῖη και κορέση τὴν δίψαν του, πρὸς δὲ νὰ ἀπλοῦνται ὑπὲρ αὐτὸν δένδρα μὲ γλυκυτάτους καρποὺς και νὰ μὴ δύναται νὰ ἐκτείνῃ τὰς χεῖράς του πρὸς αὐτοὺς (Ὀδυσσ. λ. 581 - 592), ἐκ τῆς ὁποίας διεμορφώθησαν εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ αἱ παροιμίαι: «Ταντάλεια τιμωρία, Ταντάλου δίψα και δένδρα Ταντάλου»⁶⁷.

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

⁶⁶) Βλ. Eckstein, Sieb. Handwört. d. deutschen Aberggl. VII, στ. 1662 - 1686. Engen Fehrle, Das Sieb im Volksglauben. Archiv. f. Religionsw. 19 (1916 - 19) 547 - 551. A. Marmorstein, Ἐνθ' ἀν. 21 (1922) 236 - 38. Jacob Grimm, Deutsche Mythologie⁴ II, 1876, σ. 930 - 31 [1065 - 1066]. Φαίδ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος και πολιτισμός, Α II, 1948, σ. 173 - 74. Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα ἑλληνικῆς λαογραφίας, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου ἔτ. Γ - Δ' (1941 - 42) σ. 137 - 38 (Ἀνάτυπον, τευχ. Β', σ. 61 - 62).

⁶⁷) Μιχαήλ Ἀποστόλη, Συναγωγή παροιμιῶν. (Corpus Patoem. Graec. II, 1851, σ. 657, ἀρ. 9 και ἐν ὑποσημ.).